

הכפר הקלאסי עובר שינויים

רני טריינין, ראש המועצה האזורית יואב

התבקשתי להציג מודל קהילתי להתחדשות חברתית ואשתדל לעשות את זה. דוברים במושב הראשון אמרו שבעצם הרפורמה לא חלה על המגזר הכפרי. היום למעשה הרפורמה לא נעשתה, ואם תרצו – בִּדְקוּ את המיליונים ואת האחוזים של הקרקעות החקלאיות ותווכחו שבעצם אין רפורמה. הבעיה הגדולה של המגזר הכפרי היא שעד היום אין לנו שום זכויות בקרקע, גם במה שנוסח במסגרות של ההחלטות, כולל ההחלטה האחרונה 979 שכמובן נמצאת בבג"ץ. אמר לי בצדק שרגא בירן, שהוא עורך דין, שבעצם הרפורמה אנחנו מופלים. אם אין רפורמה בכלל, אז ב"אין רפורמה" גם לנו אין את זה. זאת בעצם התשובה לשאלה, אבל אין ספק שאנחנו חייבים להגיע למצב של עיגון זכויות החקלאים והמתיישבים – לא מספיק להגיד חקלאים, בהמשך אדון בהבדל בין חקלאים למתיישבים אחרים ובקשר ביניהם. ודאי שמוכרחים לעגן את הזכויות בקרקע באיזושהי צורה. כבר נאמר שאנחנו לא רוצים בעלות, אנחנו בהחלט רוצים הסדרות לטווחים ארוכים. זאת התשובה גם בנושא הסוכנות־רציוני, שאנחנו חושבים שהקרקע בכל מקרה צריכה להישאר בבעלות הלאום, לכן גם לא צריכה להיות בעלות. אני לא נכנס למקרים בודדים כאלה ואחרים, כראש רשות אני מכיר את כל הנושא – אם יש משהו מזוכיסטי, זה לעסוק בתהליכי תכנון ובנייה והקניית זכות קרקע לפרט.

אשר למגזר הכפרי, שכל הזמן דיברו עליו כעל דבר מובן מאלי – אני רוצה לנתח אותו, אני רוצה לדבר בכובע השני שלי, כיושב ראש המחלקה לישראל. אני מוכרח להגיד שכפר הנוער ניצנה, שיזם לובה אליאב ז"ל, הוא גם אחד מהתחומים שאני אחראי עליהם. אני חושב שלובה היה חלוץ. הוא היה איש מיוחד בתולדות הציונות, ואני מקווה שיהיו לו יורשים וממשיכים. אני רוצה לדבר בכמה מילים על תופעה מדהימה, ואני רואה פה כמה אנשים בחולצות כחולות ואחרות, שהם החלוצים של היום, שיושבים לאו דווקא בהתיישבות הכפרית אבל בעיית הקרקע בהחלט מעסיקה אותם, והם יושבים היום בעשרות ערים, בעיקר ערי פיתוח בנגב ובגליל. מדובר על מסלול של תנועות הנוער החלוציות – המחנות העולים, השומר הצעיר, הנוער העובד ועוד רבות אחרות. מדובר על הרבה סטודנטים שמתאגדים לקהילות כאלה, על בני עקיבא וכל הקשת של החברה הישראלית בקרב הדור הצעיר. אנחנו רואים בקרב הדור הצעיר את הכוח שצריך לעצב בעתיד, את השותפות בין העם היהודי ומדינת ישראל. הקרקע מיסודה של קרן קיימת הייתה הביטוי לשותפות ההיסטורית של העם היהודי וארץ ישראל, ואת זה צריך להמשיך.

כולם זוכרים את משבר המושבים והקיבוצים בסוף שנות ה־80. בשנים אלה ההתיישבות אופיינה בקיטון דמוגרפי מאוד קשה, בעזיבת בנים כמעט טוטאלית. היו מושבים וקיבוצים

שהבנים עזבו אותם באחוזים מאוד גבוהים, ביישובים מסוימים בשנים מסוימות זה הגיע ל-100%. התוצאה של זה היא כמובן הזדקנות. אני ראש מועצה כבר 16 שנה, ואני יכול להעיד שבחלק מהיישובים האוכלוסייה מגיל 18 ומעלה הייתה בגיל ממוצע של 60 פלוס, כאשר הממוצעים הארציים הם כמובן הרבה יותר נמוכים. כלומר, היה תהליך של הזדקנות, הפיכת היישובים למושבי זקנים, שזו גם בעיית רווחה עם כל המשמעויות שיש לה. הילודה הצטמצמה כמעט לאפס, שנתונים שלמים לא התקיימו, מערכות חינוך נסגרו, צומצמו מוקדי המפגש החברתיים, אך גם כתוצאה משינוי באורחות החיים. הפערים בתוך היישובים גדלו, בין ביישובים יותר שיתופיים ובין ביישובים פחות שיתופיים. התחילו פערים חברתיים, דבר שלא כל כך אפיין את ההתיישבות של שנות ה-50, ה-60 וה-70. השוויון אמנם אף פעם לא היה מוחלט, אבל בתקופה הזאת זה התבטא באי־שוויון כלכלי הולך וגדל, בהגדלת הפערים ובקשיי קיום כלכליים וחברתיים. מצב קשה מאוד. אני חבר קיבוץ בית ניר. בשנים 1991-1992 היישוב הופיע בעיתונות, יחד עם בית אורן ועם עוד כמה מקומות, כיישוב שמחר מוכנים לקנות אותו. אגב, הסכנה של השתלטות כל מיני אוליגרכים עדיין קיימת במגזר הכפרי, בחלק גדול מאוד מהיישובים. אני חושב שזאת אחת הסכנות שלא הוצגה פה בצורה בוטה יותר. אחד הדברים שאנחנו צריכים לראות במסגרת של ה"אין רפורמה" הוא איך אנחנו מונעים אפשרות של השתלטות. וזה חוזר אולי לנושא של משטר הנחלות ועוד כל מיני דברים שלא אפתח בהם, אלה נושאים שכבר נגעו בהם בכנסים הקודמים ועוד ייגעו בהם בכנסים הבאים.

אם אנחנו מסכימים שאספקת מזון היא עדיין צורך כלכלי לאומי – אני מדבר כרגע על השאלה מהו האינטרס הלאומי שהמגזר הכפרי משרת – ארצה להגיד בהמשך שגם המודל של היישוב החדש או המתחדש משרת באותה מידה את הצורך הלאומי. אמרנו אספקת מזון, אנחנו מדברים גם על שמירה של בעלות ציונית על קרקעות הלאום. אני אומר פה את המילה "ציונית", וכבר הזכירו מאיפה אני מהבחינה הפוליטית. אני מציין בפירוש את העניין הציוני, מובן שזה לא סוגר מפני מתן אפשרויות וזכויות לבדווים ולסקטורים אחרים.

הדבר הנוסף הוא שמירה על שטחים פתוחים וירוקים, שאני חושב שזה נושא שנכנס היום יותר ויותר לאג'נדה האזרחית של מדינת ישראל. ולכן יש בעיה עם ההצעה של ה-20% שהציג שר השיכון ויושב ראש מועצת המינהל. יושב פה שייע ידידי, שהיה ראש מועצה הרבה שנים בלב השרון ובלב הבעיות האלה, וכשהוא נלחם על תמ"א 35, הוא נלחם לא בגלל השטחים הפתוחים אלא כדי שתושבי נתניה ופתח תקווה ותל אביב יזכרו מה זה פרדס. המוצא שלי הוא משכונת בורוכוב. אני הסתובבתי בפרדסים של רמת גן ושל גבעתיים, במקום שהיום נמצא בו נחל איילון או מה שנקרא היום נתיבי איילון. בחורף היינו שטים ברפסודות בפרדסים. זה היה האתוס הציוני, זה האתוס הישראלי שלי. אז נכון שזו נוסטלגיה, אבל זה ערך שאני רוצה שיהיה גם לנכדיי, באותה מידה שהיה לי ולילדיי. אם מישו מדבר על ההמשכיות של העם היהודי במדינת ישראל, זו הציונות. בנושא של שמירת שטחים פתוחים, היום אנחנו, כמרכזי מועצות

התוצאה

אזורים, אמרנו שזה חלק מהצידוק שלנו, אם כי זה לא הצידוק היחיד ולא העיקרי. בתור מועצות אזורים שיושבות על יערות ועל גנים לאומיים, כאשר השטחים המוניציפליים שלנו הם בסדר גודל של כמעט 90% מקרקעות המדינה – לקחנו על עצמנו את תפקיד השמירה על השטחים הפתוחים. אנחנו כלבי השמירה, אמנם עם קרן קימת, עם המינהל, עם רשות הטבע והגנים, אבל אנחנו גורם סטטוטורי מוניציפלי ששומר על השטחים הללו. ולמי אנחנו עושים את זה? אני בא ממועצה לא גדולה, אבל יש אצלי 40 אלף דונם יער, ויש לנו שלושה גנים לאומיים. ומי בא לשם לסוף שבוע, מי בא לשם בקיץ, מי בא לשם במשך כל השנה? עם ישראל. זה התפקיד שלי וחלק מהאינטרס הלאומי.

הדבר האחרון הוא יישוב ופיתוח אזורים פריפריאליים. אני מאוד מתרגש, כי השבוע הניחו אבן פינה ליישוב שנקרא חרוב במזרח לכיש. לפני 15 שנים, עם אריק שרון שהיה אז יושב ראש מועצת המינהל, עשינו סיור. זה היה ביום שישי. הלכנו כמו שאריק ידע באזור מזרח לכיש. אמרנו שהולכים להשלים מעשה התיישבות, ומהבחינה הזאת מה שעשו השבוע, אבן פינה בחרוב, זה מעשה ציוני, מעשה נכון מבחינה קרקעית. כשנסענו באותו סיור, אריק אמר לי: לך תראה לאלי סוויסה, שהיה אז שר הפנים, איך הפלסטינים מעידנא נוטעים זיתים – ולזית יש משמעות מהרבה בחינות – בוואדיות שנכנסים לתוך הקו הירוק. כי לא צה"ל ולא אף אחד אחר, למעט החקלאי שנוטע את העץ, מעצב את הגבול. זה היה נכון גם ב-1996, וזה נכון גם היום למרות גדרות ההפרדה וגדרות כאלה ואחרות. זאת הגדר האמיתית, הגדר האמיתית היא גדר אנושית, היא גדר של אנשים שמקיימים אורח חיים רציף 24 שעות ביממה, 365 יום בשנה, שנה־שנה. זאת המהות של אחיזה בקרקע. לכן התפקיד שלנו בעניין הזה נשאר יישוב ופיתוח אזורים פריפריאליים, ויש עוד מה לעשות בעניין, למרות תמ"א 35 ודברים אחרים. כשמדברים על הכפר, הרבה פעמים שואלים בעצם מה זה. מפאת קוצר הזמן לא אכנס לכל ההגדרות, כי למשל ב־OECD שכולם מתברכים בו – והיה לי הכבוד לייצג את ישראל מהצד המוניציפלי בתהליכי הקבלה ל־OECD – עלתה השאלה מה זה כפר, ושם אמרו שזה 150 תושבים לקילומטר מרובע, שזה המון. ויש הגדרות שונות. אני טוען שכפר זה מקום שבו מתקיימת פעילות חקלאית המנצלת את מלוא גורמי הייצור החקלאיים לצורך ייצור חקלאי; המבנה הפיזי תואם בנייה במרחבים ובשטחים פתוחים, כלומר בעל אופי כפרי; מספר בתי האב אינו עולה על 500, אני לא מדבר על חריגים; ומקום – וזאת הנקודה הכי חשובה בשינוי שיש היום בכפר הישראלי – שלפחות 30% מתושביו מקיימים בו אורח חיים מלא. המשמעות היא לאפשר להם להיות חקלאים ולאפשר להם לעשות דברים אחרים שהם יכולים לעשות במקום יישובם, כי אם לא יהיו לפחות 30% שיקיימו אורח חיים מלא במקום, זה הופך ליישוב לינה על כל משמעויותיו. הדבר האחרון בהקשר הזה: אנחנו יודעים שהכפר הקלאסי השתנה. ישנו צמצום מספר המתפרנסים מחקלאות, יש יוממות, יש היחלשות הגופים השלטוניים בהתיישבות, יש פיחות בערבות ההדדית ובסולידריות החברתית, יש העצמת הפרט מול הכלל לעומת המצב הקודם,

של קולקטיביות טוטאלית. ויש כמובן צמצום – וצריך להגיד את זה – של האחריות לגבי נושאים לאומיים, ואני אומר זאת אף שאני מציג את הכפר כמשרת של אינטרס לאומי. יש גם מעבר מהסתפקות במועט – וצריך לומר את הדברים בגלוי – לערך של צבירת נכסים. עכשיו במהירות אציג מודל שנקרא SWOT, שזה Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats – חוזק, חולשות, הזדמנויות ואיומים. במבנה הזה אנחנו טוענים שלמגזר הכפרי יש בהחלט הרבה מאוד אפשרויות והזדמנויות, וכל זה בסופו של דבר כדי להביא לחברה ישראלית טובה יותר. כי המדידה של הכפר אף פעם לא הייתה כמותית. הדברים נמדדו בצורה איכותית, הם נמדדו ביצירת איזשהו נרטיב ציוני.

יש לי טבלאות מאירות עיניים. לקחתי למשל שישה יישובים במטה אשר, מועצה אזורית שיושבת על גבול הצפון, גבול לבנון. כשאתה לוקח שם יישובים, את חניתה, אדמית, ראש הנקרה, אתה רואה שבשש השנים האחרונות הייתה שם צמיחה של 78% תושבים. ולא זו בלבד, אתה רואה את ירידת הגיל – אם הגיל הממוצע ביישוב היה 60 פלוס, זה ירד לפחות מ-50. זה קשור לקליטת בנים, קליטת צעירים.

אנחנו מדברים פה על ענייני חברה. אני יכול להראות בגרף את הקשר בין החוסן הקהילתי לצמיחה. מה שקורה בתנועה הקיבוצית וקרה בתנועה המושבית. היינו במקום גבוה, בנקודת שיא, ירדנו מאוד במספר, ירדנו מאוד בחוסן, והיום אנחנו רואים תהליך שבו יישובים עברו למצב שהשותפות בהם כבר איננה שותפות

באמצעי הייצור או בכלים הצרכניים, אבל היא שותפות בחינוך, שותפות בתרבות, שותפות באקולוגיה. השותפות הזאת יוצרת ערך חדש שהוא אינטרס קהילתי. היישובים שפורחים היום נמצאים בקו העליון; חלק גדול מאוד מההתיישבות עדיין נמצאת בקו התחתון, יישובים שבעצם עוד לא צמחו דמוגרפית ועוד לא בנו את המסגרות החברתיות-קהילתיות החדשות שיוצרות עניין.

המסקנה, וזה אני אומר לאנשי מינהל מקרקעי ישראל, מובילה למה שבעצם נדרש מבחינת הרפורמה הקרקעית. ההתפתחות החקלאית והתמורות במבנה התעסוקתי של תושבי הכפר מחייבות מעבר למשטר קרקעי גמיש, וזאת הנקודה – אנחנו צריכים לראות איך אנחנו יוצרים מערכת גמישה גם במידתיות שלה וגם בתקנון שלה. דבר נוסף הוא עידוד תעסוקות לא חקלאיות שמשתלבות בסביבה הכפרית, יצירת תעסוקות משלימות לייצור החקלאי, ניצול הפוטנציאל האנושי הקיים והמתפתח בשירותים עם הגבלות מידתיות ויצירת אפשרויות ומגבלות בתחום התכנוני ולא בתחום הקרקעי. כלומר, כל הדיון בעצם צריך להיגמר בנושא הקרקעי וצריך לעבור לתחום התכנוני, כי שם בעצם המגרש שבו אנחנו צריכים לייצר את האפשרויות.

**לא צה"ל ולא אף אחד אחר. למעט החקלאי
שנוטע את העץ, מעצב את הגבול. הגדר
האמיתית היא גדר אנושית, היא גדר של
אנשים שמקיימים אורח חיים רציף 24 שעות
ביממה, 365 יום בשנה, שנה־שנה. זאת
המהות של אחיזה בקרקע**

ותדעו